

Op zoek naar de Tuin der lusten

Vanuit de vredige botanische tuin van Meise gezien lijkt het onwaarschijnlijk dat 150 jaar geleden het ontdekken van nieuwe plantensoorten een discipline was dat iets weg had van gouddelven, zowel vanuit het oogpunt van winst als gevaar. Toch is het levensverhaal van Benedikt Roezl (1824-1885) juist hier het bewijs van. Van een klein stadje op het grondgebied van het huidige Tsjechië reisde hij via België naar Zuid-Amerika. Deze enorm invloedrijke ontdekkingsreiziger (hij ontdekte honderden nieuwe plantensoorten) was een reus in zijn tijd, maar raakte in de afgelopen decades vrijwel geheel vergeten. Totdat Rudolf Samohejl, een Tsjechische kunstenaar die in België woont, op het Karelsplein in Praag op Roezls standbeeld stuitte. Voor Rudolf, die zich bezighoudt met het thema van zogeheten 'lieux de mémoire' (herinneringsplekken in de publieke ruimte), was zo'n groot standbeeld op een ongelooflijk prestigieuze plek als deze van een man wiens naam zich maar weinig mensen nog maar heugen, iets wat zijn aandacht trok. Gedurende enkele jaren deed hij artistiek onderzoek en ondernam net als Roezl die reis van Tsjechië via België naar Colombia en documenteerde de plaatsen waar Roezl botanische geschiedenis schreef. Ook deze plekken, net als Roezls standbeeld, lijken slechts verbleekte sporen van zijn aanwezigheid. Maar is dat wel zo? De tentoonstelling 'In Search of the Garden of Pursuits' behandelt het thema van de weerbaarheid van onze herinnering. Ze brengt de bezoeker van een historische schets van Roezls leven en vakgebied naar Rudolf Samohejls eigentijdse interpretatie van Roezls nalatenschap.

Plantenjagers (Plant Hunters)

Geleidelijk veranderden de wetenschappelijke expedities om exotische planten te ontdekken en in bezit te krijgen steeds meer in een 'jacht' met commerciële doeleinden. Men begon de verschillende wijzen van kweken en vermeerderen uit te vinden, waarbij een steeds grotere commerciële belangstelling van de kant van eerst de vermogende adel ontstond en later ook van ondernemers die exclusieve plantenverzamelingen aanlegden.

Vanaf het midden van de negentiende eeuw werden enkele grote commerciële tuinderijen actief die zich met de export, productie en verkoop van exotische planten bezighielden. De basis van hun onderneming vormden de zogeheten 'plantenjagers' (Plant Hunters) die naar afgelegen oorden en exotische contreien reisden om planten te verzamelen. Hun opdracht was om in de woeste natuur aldaar zoveel mogelijk in Europa geliefde planten te vinden, met name orchideeën en het liefste op het oude continent onbekende of tot dan totaal onbekende of weinig gekweekte soorten. Deze moesten bemachtigd en verscheept worden naar Europa. De reis, die vaak langer dan een maand duurde, overleefde naar schatting vijftien van de honderd planten. Daarom ook bevatten de zendingen zulke grote hoeveelheden planten en zaden. Een voorbeeld hiervan is een zending van de Tsjechische plantenjager Eduard Klaboch (1852-1915), die hij vanuit Ecuador naar Engeland verscheepte, en wel naar de tuinderij van Sander & Co: in augustus 1876 verstuurde hij in tweeënveertig kisten 7732 planten.

De planten die de reis overleefd hadden, werden de eerste dagen nadat ze waren uitgepakt, moesten acclimatiseren en na de bevestiging dat ze in vitale staat waren, worden geclassificeerd. De meest waardevolle, in de regel nieuw ontdekte of in Europa alleen zeldzaam gekweekte planten, verkochten de tuinderijen via tuinbouwbeurzen in enkele Europese steden (in Engeland, België, Duitsland) en hun prijzen bereikten vaak astronomische hoogten. Minder hoog geprijsde planten

behielden de tuinderijen zelf om ze te vermeerderen en rechtstreeks in hun winkels te verkopen of ze in gedrukte catalogi te koop aan te bieden.

Tot de belangrijkste Europese commerciële tuinderijen die zich met de export en verkoop van exotische planten bezighielden, behoorden de onderneming die in 1839 in het Belgische Gent werd opgericht door Louis Benoît van Houtte (1810-1876) en die van Henry Frederick Conrad Sander (1847-1920), opgericht in 1881 in het Engelse St. Albans.

Vooraf Sanders Engelse tuinderij had de meeste plantenjagers in dienst. Tussen 1884 en 1894 gingen er vanuit St. Albans meer dan twintig botanici, tuinbouwkundigen en andere reizigers op expeditie om dergelijke exotische planten te bemachtigen. Van hen waren er zeven Tsjechisch. Als plantenjager moest je echter grote inspanningen leveren die niet zonder gevaar en veelal levensbedreigend waren. Van de drieëntwintig plantenjagers van Sander (Sander's Hunters) vonden er acht op hun expedities de dood. Onder hen was ook een Tsjech, de toen nog net geen drieëntwintigjarige František Klaboch (1856-1879).

Benedikt Roetzl (1824-1885)

Een van de belangrijkste plantenjagers die dergelijke expedities ondernam, was de Tsjechische tuinbouwkundige Benedikt Roetzl, die in Europa als bijnaam de Orchid Master Hunter had.

Hij werd in Bohemen in 1824 geboren en stamde uit een tuindersfamilie. Van zijn vader Vincent kreeg hij het eerste onderwijs in dit vak. Op zijn twintigste ging hij bij kasteeltuinen in de leer in het Noord-Boheemse Děčín. Hier werkte hij onder toezicht van kasteelhovenier Franz Josst senior (1815-1862), een van de grootste kenners van exotische planten, met name van orchideeën. Hier leerde hij de wereld van exotische planten kennen die hem fascineerde en de hele rest van zijn leven zou beïnvloeden.

Tussen 1840 en 1846 werkte Benedikt Roetzl als hovenier in enkele adellijke tuinen in het huidige Polen, Oostenrijk en Moravië.

In september 1846 kreeg hij een baan bij het commerciële tuinderij van Louis Benoît van Houtte in Gent, waar hij tot 1855 werkzaam was. Daar ontstond zijn diepste wens om het land van oorsprong van de exotische planten te leren kennen en die daar te verzamelen. Aanvankelijk ondernam hij expedities naar Mexico, waar hij aan de oostkust een tuinderij oprichtte. Maar nadat in 1868 zijn rechterhand na een ongeval geamputeerd moest worden, deed hij zijn bezit in Mexico over aan verwanten die hij uitnodigde om vanuit Bohemen daarheen te komen, en zelf begaf zich op weg om planten te verzamelen. Tot 1872 reisde hij vanaf de noordgrens met Canada tot aan de westkust van Peru in het zuiden het gehele Amerikaanse continent door.

Na vele jaren op het Amerikaanse continent te hebben verbleven keerde hij in 1872 voor enkele maanden terug naar Europa. Hij benutte dit verblijf niet alleen voor bezoek aan zijn geboorteland, maar ook om opdrachten tot het verzamelen van planten af te sluiten. Terug naar Amerika ging hij in gezelschap van zijn neef František Klaboch (1856-1879). Samen reisden ze de Verenigde Staten van Amerika door en begaven zich vandaar naar Mexico. Daar voegde zich Františeks broer Eduard (1852-1915) bij hen. Oom Benedikt reisde met zijn neven verder naar de oerwouden van Peru, Bolivia, Chili en Ecuador op zoek naar nieuwe plantensoorten. Vandaar keerde Benedikt in zijn eentje, zonder zijn neven, in april 1874 terug naar Europa.

Na enkele maanden in Europa keerde hij terug naar het Amerikaanse continent, nu vergezeld van een andere neef, Bohumil Houda (1855-1916). Van juli tot december 1874 reisden deze twee door een deel van de Verenigde Staten van Amerika. In het jaar daarop reisden ze door voor diverse verzameltochten naar Mexico, waarvandaan Bededikt begin mei weer naar Europa terugkeerde. Daarna ging hij nooit meer naar het Amerikaanse continent terug.

Tot aan zijn dood in 1885 woonde Benedikt Roezl in Praag, waar hij in 1883 zijn eerste botanische tijdschrift voor tuinders oprichtte en de activiteit van tuindersverenigingen ondersteunde. Hij bleef echter ook sindsdien in contact met de wereld van exotische planten en hun jagers. Hij werkte als adviseur van Sanders Engelse tuinderij en van enkele andere belangrijke Europese orchideeënkwekers. In zijn hoedanigheid van jurylid bezocht hij tuinderij- en botanische tentoonstellingen in belangrijke Europese steden. Bij een, in het Russische Sint-Petersburg, kreeg hij in 1884 de enige officiële onderscheiding in zijn leven en wel uit handen van de tsaar die hem de Orde van Sint-Stanislaus verleende.

Waardering verkreeg Roezl ook na zijn overlijden toen er in augustus 1889 een internationaal comité werd opgericht om een monument voor hem in Praag te laten maken. Via dit comité, waarin Roezls vrienden uit Engeland, België, Frankrijk, Zwitserland, Duitsland, Rusland en Bohemen-Moravië (onder het toenmalige Oostenrijk-Hongarije) waren vertegenwoordigd, lukte het om uit vele steden van de wereld voldoende financiële middelen bijeen te krijgen, dankzij welke in 1898 Roezls standbeeld op het Karelsplein in Praag kon verrijzen.

Het beeld van de tuinder, reiziger en plantenjager, die bekender in de wereld was dan in zijn eigen geboorteland Bohemen, werd aanleiding van controversiële meningen en deels ook negatieve beoordelingen die mede de oorzaak werden van legendevorming, namelijk dat het standbeeld er bij vergissing was gekomen. Op de plek van Benedikt Roezl had, naar men zegt, in eerste instantie een standbeeld moeten komen van de natuurwetenschapper Jan Svatopluk Presl (1791-1849) en ten slotte van de uitvinder Josef Ressel (1793-1857).

Benedikt Roezl in België

Benedikt Roezl was in september 1846 voor de eerste keer in België toen hij in dienst trad van de commerciële tuinderij van Louis Benoît van Houtte in Gent. Door zijn grote ijver en kennis klom hij in de hiërarchie van Van Houttes bedrijf. Als een van de vele hoveniers werkte hij zich op tot hoofdhovenier van de zogeheten warme kassen nadat hij succesrijk teruggekeerd was van zijn aankoop van planten in Engeland waar Van Houtte hem naartoe gestuurd had. Een halfjaar later vertrouwde Van Houtte hem de bedrijfsvoering van de tuinderij toe om hem in 1849 te benoemen tot hoofdtuinder van het gehele tuinbouwbedrijf.

In datzelfde jaar 1849 werd voor het eerst, maar zeker niet voor het laatst een plant naar Roezl vernoemd: de *Rogiera roezlii* Planch. (syn. *Rogiera amoena* Planch.).

Op een paar maanden na in 1850, toen hij beheerder was van een groot adellijk landgoed in Rusland, was Benedikt Roezl tot 1855 werkzaam in Van Houtte's tuinbouwbedrijf in Gent. Toen reisde hij namelijk af naar het Amerikaanse continent. Maar ook ginds vergat hij zijn voormalige werkgever en eigenlijk ook zijn vriend niet. Toen hij in 1857 in Mexico een catalogus uitgaf met door hem ontdekte en aangeboden naaldbomen vernoemde hij een daarin vermelde den naar hem: de *Pinus vanhouttii*

Roezl (syn. *Pinus montezumae* Lamb.). De tweede keer gebruikte hij zijn vriends naam bij het naar hem vernoemen van de exotische plant *Tigridia vanhouttei* Roezl ex Van Houtte.

Ook na de dood van Roezls vriend Louis Benoît van Houtte in 1875 behield diens familie vriendschappelijke betrekkingen met Benedikt Roezl en vergat hem niet. Als bewijs hiervoor kan een telegram gelden dat tegen het einde van 1884 de reiziger werd toegestuurd om hem te feliciteren met de toekenning aan hem van de Orde van Sint-Stanislaus.

Niet alleen vanuit België kwamen er na Roezls overlijden in oktober 1885 telegrammen en condoleances binnen in Praag en bij de redactie van het tuinderstijdschrift *Flora*, dat in 1883 door hem was gesticht. Hieronder was een telegram van Charles Jacques Édouard Morren (1833-1886), de Luikse professor botanica en redacteur van het tuinderstijdschrift *La Belgique Horticole*. Verder van de eigenaars van het Gentse commerciële tuinbouwbedrijf van De Smet frère, zijnde de erfgenamen van Roezls vriend, tuinder en botanicus Louis de Smet (1813-1887). En niet in de laatste plaats ook condoleances van de familie Van Houtte.

Na de instelling in augustus 1889 van het internationale comité voor de totstandkoming van een beeld van Roezl in Praag waren in het vijftienkoppige gezelschap drie belangrijke Belgische personen vertegenwoordigd: Lucien Linden (1817-1898), botanicus, tuinder, reiziger, kenner en kweker van orchideeën en eigenaar van uitgebreide tuinderijen in Gent en Brussel, voor wie Benedikt Roezl in 1871 in Colombia orchideeën had verzameld. Dan Édouard-Christophe Pynaert-van Geert (1835-1900), botanicus en tuinder die zich gespecialiseerd had in de pomologie en wiens financiële bijdrage voor de vervaardiging van Roezls standbeeld tot de meer substantiële behoorde. Net zoals overigens de schenking van de eigenaars van de Gentse tuinderij De Smet frère. De derde persoonlijkheid die België in het internationale comité vertegenwoordigde, was Louis van Houtte junior, tuinder en erfgenaam van de uitgebreide Gentse tuinderij van zijn vader.

Benedikt Roezl vormt dus een van de verbindingslijnen tussen Tsjechië en België die weliswaar subtiel zijn, maar toch de kracht hebben om toch van blijvende invloed te zijn. De artistieke installatie van Rudolf Samohejl roept een beeld op van Benedikt Roezl die terugkeert naar de contreien van Chateau Bouchout als zijn favoriete entourage: dankzij de weelderigheid en schoonheid van de flora.

Tekst door: Jaromír Tlustý, Jitka Pánek Jurková